

Er zitten kortom een paar ongerijmdheden in deze eerste hoofdstukken, die het zicht op de werkelijke betekenis van de uiterst belangrijke archeologische en bouwhistorische vondsten in Zutphen belemmeren. Wellicht kan daarop in een nieuwe publicatie nog eens worden ingegaan? Ook een persoons- en plaatsnamenregister zou welkom zijn geweest in dit overigens prachtig verzorgde boek.

Johanna Maria van Winter

A. Derolez, *The autograph manuscript of the Liber Floridus. A key to the Encyclopedia of Lambert of Saint-Omer* (Corpus christianorum. Autographa medii aevi IV; Turnhout: Brepols, 1998, 210 + 42 biz., ISBN 2 503 50792 1 (gebonden), ISBN 2 503 50793 X (paperback)).

Eén van de merkwaardigste wetenschappelijke teksten uit de Middeleeuwen is het *Liber Floridus* van Lambert van Saint-Omer, een geïllustreerde encyclopedische compilatie die Lambertus in het begin van de twaalfde eeuw heeft samengesteld. De bijna onontwarbare opbouw van de codex heeft de filologische beoordeling altijd beïnvloed. Men had weliswaar bewondering voor de verzamelwoede van Lambertus, maar toch prevaleerde het idee van een chaotisch allegaartje aan teksten. De omslag in de waardering voor het *Liber Floridus* kwam in 1967, toen er in Gent een internationaal colloquium over het boek gehouden werd, een jaar later gevolgd door de facsimile-editie van de autograaf. Beide evenementen werden gedragen door A. Derolez, die in 1970 op het onderwerp promoveerde. Zijn dissertatie werd acht jaar later uitgegeven. Het hier besproken boek is daarvan een bewerking. Het proefschrift betekende de erkenning van Lambertus als een consciëntieus middeleeuws geleerde, die in een doordacht plan een groot kennisboek samenstelde. Origineel hierin is het toevoegen van illustraties. Dat de planning gedurende de tijd dat Lambertus eraan werkte weleens uit het oog verloren werd, ligt vooral aan de associatieve manier waarop hij te werk ging. De tijd van de grote systematische scholastieke encyclopedieën moest nog komen. De auteur noemt het een 'metaphysical encyclopedia' (183), niet zozeer geïnteresseerd in de trivia, maar veel meer in tijdrekening, kosmografie en astronomie, natuur, geologie en geschiedenis in de ruimste zin van het woord. En dit alles doordrenkt met allegorie en eschatologie.

De dissertatie van Derolez betekende ook een mijlpaal in de moderne handschriftenkunde. Door minutieus katern na katern te onderzoeken op bouw, samenstelling, *mise-en-page*, verandering en toevoeging, door met alle acribie verschillen in inktkleur, raderingen, abbreviaturen en rubricatie te onderzoeken, heeft Derolez de genese van dit ingewikkelde boek ontrafeld. Het was een manier van codicologie bedrijven, die tot dan toe niet of nauwelijks toegepast werd, hoewel het basisprincipe eenvoudig is: maak een katernentabel door per *katern* de opbouw te noteren, kijk op elk blad of dubbelblad wat merkwaardig is en/of afwijkt, kijk of vergelijkbare merkwaardigheden en afwijkingen ook elders in de codex voorkomen en maak gevolgtrekkingen.

Zo simpel als het in theorie is, zo moeilijk kan het in de praktijk zijn. Juist de analyse van codices met een tekst die in fasen ontwikkeld is, waarvan *Liber Floridus* een extreem voorbeeld is, kan iemand tot wanhoop drijven. Neem alleen al katern iii, het katern waarmee de hoofdtekst begint. In een beginstadium telde dit katern twee dubbelbladen (ff. 14+22 en 17+21). Van hieruit is het aangevuld eerst met een enkelblad (f. 18), vervolgens nogmaals met twee enkelbladen (ff. 19, 20), dan is er een dubbelblad tussengestoken (ff. 15+16), en tenslotte een enkelblad achteraan geplaatst (f. 23). Helaas wordt niet ingegaan op de merkwaardigheid dat een beginstadium van twee dubbelbladen eigenlijk ondenkbaar is. De oorspronkelijke toestand

zal toch zeker een quaternio geweest zijn, zoals in beginsel ook de katernen vii-xiv, xvi-xxii, xvii-xxix dat waren (de katernen tussen xxii en xxvii en die nà xxix zijn later toegevoegd, waarbij vaak ook de structuur van de aangrenzende katernen gewijzigd werd). Er zijn in katern iii aantoonbaar twee folia verwijderd (50). Het was dus ooit minimaal een *ternio*. Maar hoe zit het met de andere twee folia? Ook bij andere katernen wordt soms verzuimd de grondvorm als uitgangspunt te nemen.

Niettemin moet men bewondering hebben voor Derolez' diepgaande analyse van de autograaf, niet alleen fysiek, maar ook tekstueel. Alle toevoegingen en veranderingen krijgen hun betekenis. De bronnen worden teruggevonden, waarbij de auteur aannemelijk maakt dat die soms zelfs rechtstreeks door persoonlijk contact met geleerde tijdgenoten verkregen moeten zijn (33,129). Bovendien toont hij aan dat de illustraties van de hand van Lambertus een integraal onderdeel van het concept vormden. Daarom ook geven latere kopieën, waarin de illustraties niet zijn overgenomen, een chaotische en warrige indruk, die het oordeel van latere onderzoekers negatief heeft beïnvloed.

Een van de mooiste hulpmiddelen, die de toegankelijkheid van zowel het *Liber Floridus* als de studie van Derolez zeer vergroot, wordt gevormd door de 'Index op de bronnen' en de 'Onderwerpsindex'. Deze indices zijn het resultaat van de inhoudelijke analyse. Ze verwijzen naar de foliumnummers van de autograaf, en aangezien het *Liber Floridus* zoveel mogelijk in 'leesvolgorde' behandeld wordt, zijn ze meteen als indices op de studie te gebruiken. Wat men dan zou hopen is dat er ook een sequentiële inhoudsopgave zou zijn van het handschrift, lopende van fol. 1 tot en met fol. 287, waarin beide indices zijn geïntegreerd. Aldus zou men in één oogopslag bijvoorbeeld zien dat fol. 156r-161 r handelt over Alexander de Grote (diens expeditie naar het Oosten), dat daarvoor als bron gebruikt is de Ps-Alexander Magnus, *Epistola ad Aristotelem*, dat op f. 161v-162r de correspondentie met Dindymus staat, afkomstig uit Ps-Alexander Magnus, *Collatio cum Dindimo Bragmanorum rege*, dat de rest van f. 162r wordt ingenomen door een lijstje steden die door Alexander de Grote gesticht zijn en dat het lijstje afkomstig is uit Iulius Valerius, *Res gestas Alexandri Macedonis*. Helaas is dat niet het geval. Nu dient men het lijstje steden in de ene index en de daarbij behorende bron in de andere index te vinden. Ook is er geen volledig, geïntegreerd schematisch overzicht van de gehele huidige katembouw en -samenstelling van de codex. Dat laat onverlet dat *The autograph manuscript of the Liber Floridus. A key to the Encyclopedia of Lambert of Saint-Omer* een briljante studie in codicologie op het hoogste niveau is. Zij laat zien welke bronnen Lambertus tot zijn beschikking had en hoe hij die heeft gebruikt en bewerkt om zijn *magnum opus* samen te stellen.

J. W. E. Klein

D. E. H. de Boer, J. W. Marsilje, M. J. van Gent, ed., *De rekeningen van de grafelijkheid van Holland uit de Beierse periode. Serie I, De hofrekeningen en de dijkgraafsrekeningen van de Grote Waard, 1358-1361* (Rijks geschiedkundige publicatiën. Grote serie CCXXXVII; Den Haag: Instituut voor Nederlandse geschiedenis, 1997, lii + 666 blz., f135,-, ISBN 90 5216 087 2); D. E. H. de Boer, D. J. Faber, M. J. van Gent, ed., *De rekeningen van de grafelijkheid van Holland uit de Beierse periode. Serie I, De rekeningen van de trésorier en de dijkgraaf van de Grote Waard, 1393-1396* (Rijks geschiedkundige publicatiën. Grote serie CCXXXIX; Den Haag: Instituut voor Nederlandse geschiedenis, 1997, lxxxii + 784 blz., f137,-, ISBN 90 5216 093 7).

Omstreeks een kwart eeuw geleden besloot de Rijkscommissie voor vaderlandse geschiedenis